

nyopbrudt jord gav den bedste og stærkeste tave, og andre produkter (navnlig korn) solgtes til lavere priser, desuden var der ingen konkurrence med lokale fabrikker. Mens der tidligere stod en linnedvæv i næsten alle stuer, var den nu de fleste steder flyttet på loftet.

Arealet blev 1871 opgjort til 4.800 ha, 1881 1.900 ha og 1896 blot 100 ha. Dyrkningen til hjemmeindustri ophørte efter o. 1870-90, på NFalster i 70'erne, Horns herred temmelig brat i 80'erne, da man begyndte at avle rodfrugter og hellere købte færdigvarerne, så man slap for alle besværlighederne (28). Danmark indførte år 1900 142.000 kg hør og hørblår og udførte 5.950 kg (29).

Under første verdenskrigs svigtende bomuldsimport blev arealet udvidet til 130 ha (1918), A/S Danalin begyndte i Tommerup på Fyn et skatteri med leverancer fra kontraktavlere; selskabet likviderede 1921, men skatteriet kom atter i gang og nogle år sendtes taven til spinning i udlandet. Hørarealet nåede 1928 et nyt lavpunkt med 10 ha, i 30'erne steg det jævnt til 540 ha (1939) og under 2. verdenskrig meget stærkt: 1941 5.866 ha, 1945 ca. 8000 ha; der blev bygget ni skatterier, »Linum« ved Århus var Europas største, og fire hørspinderier, det ene med fabrikation af selvbindergarn og tovværk; landets normale forbrug svarede til avlen af ca. 3.000 ha (30). Efter 1945 gik arealet ned som følge af sovjetisk eksport til dumpingpriser; kun to hørfabrikker fortsatte (den største i Kolding) og havde 1963 et samlet kontrakt dyrkningsareal på 1.425 ha. 1967 var arealet kun 617 ha, og 1969 solgtes Kolding Hørfabrik (der havde 250 kontraktavlere) til anden produktion. Også avlen af oliehorn fik under sidste verdenskrig et stort opsving. Danmark indførte før 1939 årlig 20-25 mill. kg. hørfrø, hvoraf blev presset den tørrende linolie til fernis, farver (store mængder til oliemaling), margarine, sæbe, kit, voksduge, linolium, kærneolie i støberier, m.m., presseresterne anvendt som foderkager (31). Dyrkningen af oliehorn og en ret omfattende fremavl af indenlandske sorter begyndte 1940 med 2.700 ha, året efter var arealet steget til 3.420 ha, 1944 3.600 ha, 1947 9.000 ha; store mængder strå blev oparbejdet til stoppe- eller papirblår (32). Arealet er siden gået stærkt tilbage: 1961 1.635 ha, 1963 495 ha, 1967 198 ha.

LITTERATUR: (1) 92 36,1958,125; 498 1959,120-28; (2) 191 2,253f; 653 1802,35; (3) 347b 11; 92 33, 1953,13; 495 10, 578f; (4) 144 2.80,1954,255; 498 1958,109; (5) 44 14; (6) 197 2,VI nr. 456; 168 9,

Pjerrot på Dyrehavsbakken spiser brændende blå. Tillæg til »Aftenposten«. Foto: Dansk Folkemindesamling.

1874,332; (7) 495 10,584f; (8) 168 9,1874,322; (9) 75 5,45; 191 2,253f; (10) 635 27/7 1929; (11) 342 39, 1945,123; (12) 728c 4,135; (13) 875 1917,77-96; (14) 567 1839,325-30; 1009 ny rk. 1,1939-42,401ff; (15) 194 7,1804,15ff; 277 5,1953-55,52-153; 191 2,256f; 875 1917,77-96; (16) 322 1798,94-96; 739 2,390f; 398 1806,301; (17) 739 2,1800,400; (18) 675 12,292f; (19) 194 7,1804,9; 191 2,259f; (20) 342 1917,65-67; (21) 297c 62; 1014 14,1921,78-84; (22) 760 260f; (23) 292 212; (24) 488g 3,121; 308b 262f; (25) 944b 34,81; 228e 1,756 og 3,265; 760 78,262,264; 24b 81; (26) 760 262; (27) 631 28/12 1950; (28) 865 75; 996 1954,90; 250b 39; (29) 597 348; (30) 44 15f,48; (31) 599b 2,74f; (32) 44 89,91.

SÅREGLER

Hørlandet, -bedet, -stykket var gerne fugtig jord nær moser og kær. På øerne syd for Fyn blev tanggødning anset for særlig god til hør (1). Man skulle så hør på årets 100. dag = 10. april, så lykkedes den bedst og tog ingen frostskaide (2), omkring Georgsdag 23/4 og helst i månens sidste kvarter (1632; 3); havde man sået Valborgdag 1/5 og aftenen forud set mange blus, ville hørhøsten den sommer blive stor (4); hørren skulle sås i første halvdel af maj i velbehandlet sod-

fælled 3: opløjet grønjord (Sundeved; 5), den 3. maj (6), Saras dag 16/5 »hørfrødag« (Vejle amt o. 1850; 7) eller sidst i maj (NFyn; 8), men det var uklogt at så hør og hamp i ugen omkring 15. maj, og linned af hør sået en lørdag gav bæreren lus (4); man skulle så den ugedag, da ageren ved vinterens begyndelse dækkedes af den første sne (Falster) eller den første rimfrost faldt, så blev hørren lang og lærredet smukt hvidt (4) samt vælge et sted så nær gården, at hørren kunne høre porten knirke (Falster; 9). Hørren skulle sås tykt, ellers satte stænglerne sidegrene og plantebestanden blev *tenet* (MSjælland; 10). Man skal krybe og så hør (men løbe og så boghvede, s. 138) (1682ff; 11), den var ikke sået for tykt selv dér, hvor man kunne glide og falde på de mange frø; når man vædede en finger og stak den i jorden, skulle 9 frø følge med op (Jylland; 12).

Kvinder måtte ikke så hør (»sparke op for hørren«) men nok anbringe risene i marken (Vallekilde; 13), sml. nedenfor; sædemanden skulle have sin kones forklæde på, og hun helst se til (Falster; 14).

I Krarup Fyn sagde en gårdmand før han såede hver håndfuld »Stat op, du lange hør!«, så kom en god afgrøde (15). For at få hørren langstænglet skulle mandens bukser smøges godt op (Hedeboegnen ved Køge; 16), han skulle gå på tæerne (NVSjælland) eller svinge benene så højt han ønskede hørren (SSjælland) (17), holde hovedet højt løftet (NVSjælland; 18), kaste frøene højt i vejret (Bogø; 19), kaste resten af et krus øl, som han fik under arbejdet, over et hestehoved (ØSjælland; 20), eller sækken efter såningen så højt som muligt (Fyn; 21).

LITTERATUR: (1) 339 110; (2) 514 1852,389; 488g 1,42; (3) 1004 36f; (4) 488g 1,32,47,75; (5) 228e tb. XXXVIII; (6) 488g 1,32 jf. 2,154; (7) 944 32; (8) 760 262; (9) 830 8,1887,39; (10) 418 106; (11) 878 1,9; 488 9,1888,36; 760 274; (12) 488g 1,32; 488 9, 1888,36; (13) 161 1906/23: 341; (14) 830 5,1886,163; (15) 519 53; (16) 699 106; (17) 642 37; 161 1906/23: 491; (18) 24 53; 253 46,1953,94; (19) 466b 44; (20) 642 36; (21) 278 3,1931,128.

VÆKST OG OVERTRO

KNYTTET DERTIL

Det var et af årets vigtigste spørgsmål, om hørren ville lykkes og blive godt lang, kvinderne fulgte dens vækst med største opmærksomhed. Om den korte hør sagde man drillende eller for spøg til husmoderen, at den duede kun til børnelinned (Sjælland; 1). Et vers af Majvisen lød: Til

klæder giv hør, hamp og uld, · til kroppen skjul i hed' og kuld' (2).

Hvis man juleaften lod et tot hør sidde på roken, gav hørren godt næste år (NFyn; 3). Ved grødspisningen nytårsaften tog alle en så stor skefuld som mulig, og bonden sagde: Jeg ta'r for hveden; konen: Jeg ta'r for hørren, at den skal blive lang med god *knevel* (frøhus) og gode taver; den næste: Jeg ta'r for græsset – ovs. (Sjælland; 4).

Lange istapper i tagskægget spæede lang hør (VSjælland; 5); så højt oppe årets første flåt (»tæge«) satte sig på én, så lang blev hørren (SFalster; 6). Rimfrost på træerne Valborgsaften 30/4 gav et godt hørår (7), Valborgdag 1/5 måtte konerne ud og se flest mulige blus på højene, så avlede de megen hør (Jylland; 8). Regn og dryp fra træerne påskemorgen varslede et godt hørår (Jylland; 9), konerne i Erresø solgte da øg for at købe mere hørfrø, men nordøstlig vind denne morgen gav lidt smør og kort hør (10).

Heksene havde ingen magt over hørren (s. 308f) og pønsede derfor på at ødelægge den; som værn kunne lægges en harve med tænderne opad på tværvej i markens nærhed (Langeland; 11). St. Hans aften stikkes en kniv i hvert hjørne (NSjælland; 12) og/eller hørren *riser* med grønne grene, heksene undervejs til Bloksbjerg kunne da ikke stjæle taverne (Fyn; 13), ellers blev marken trådt ned af dem (Tåsinge; 14) og der kom *mimerdug* (en farlig dug om sommeren, især St. Hans nat) på planterne (ØFyn; Odsherred; 15); *majgren* stukket i hørmarken St. Hans dag holdt trolldøj borte (Sjælland; 16). Til at *rise* eller *maje* hørren brugtes kviste af røn, hyld, bøg, pil, poppel, el (17), man gjorde det også for at de personer, som siden bar skjorter af markens hør, ikke skulle brænde inde (Bromme ved Sorø o. 1870; 18). Valborgaften 30/4 satte man friske pilekviste i hør- og hampelandet, planterne skulle gro lige så højt som dem (Randers amt; 19), de fleste steder skete det St. Hans aften efter solnedgang for at drive hørren i vejret, man kaldte det på øerne at sætte pile- eller hyldeskud, -blus, St. Hansblus for hørren (20). Ét ris blev sat i markens midte, et ved hver ende med ordene: Så lang skal du blive (SFyn; 11). Den, som majede hør, skulle gå på tæerne for at fremme væksten (VSjælland; 21). Når husets ældste kvinde St. Hans aften satte *maj* i hørageren og under arbejdet løftede godt op i skørterne, blev hørren lang (22). Majningen blev foretaget lige til hjemmeindustriens ophør, således endnu 1865-70 i Gierslev og Vallekilde NVSjælland (23).

Når hørren var kommet i vækst, skulle den luges, især for dodder (s. 272) og silke (bd. 3); kvinderne sad på malkeskamler og samlede ukrudtet i forklædet (NFyn;3). Marken blomstrede i juli-august, og »næppe nogen anden af vore afgrøder kan måle sig i skønhed med hørren, når den under blomstringen danner et stort lyseblåt tæppe« (24).

Hørren blev næsten betragtet som en hellig plante. Linnedet var det første, det spæde barn fik på kroppen, og det sidste, hvori man svøbte de kære afdøde (25). Hørmarken blev hellig og ukrænkelig, fordi man svøbte Jesusbarnet i dens linned, børn og kvinder skulle derfor neje ærbødigt, så ofte de gik forbi ageren (ØSjælland; 26) – den, som hilste hørren, kom aldrig til at gå nogen (Jylland; 27). En bisværn måtte ikke forfølges gennem hørmarken (Bornholm; 28).

LITTERATUR: (1) 783b; (2) 488g 4,13; 180 1,330; 941e 151; (3) 760 262,572; (4) 250d 109 sml. 624 2, 282,322; (5) 466 413; (6) 830 8,1887,39; (7) 488g 1,47 (8) 783b; 1014 30,1937,136; (9) 488g 1,32 og 3,154; (10) 488f 4,158; (11) 783b; (12) 941d 67; (13) 310 2. udg. 2. saml. 244; (14) 339 264; (15) 830 7, 1887,239; 24c 31; (16) 591 1,1854,20; (17) 488g 1,76; 549 160; 830 2,110 og 7,89,239; 690 14,72; 24 53 jf. 228e 3,161; 635 27/7 1929; 161 1906/33: 45c: 272; (18) 934 379; (19) 794 2,3,1891–92,126; (20) 760 44, 262,441,559; 466 165 (VSjæll.); 305 183; 418 60,151; (21) 642 26; (22) 488i 6,1,424; (23) 161 1906/23: 289, 341; (24) 941f 137; (25) 263 1908,14; (26) 414 1879, 820; 161 1906/1: 288 og 1906/23: 319; (27) 1014 30, 1937,136; (28) 822 57.

RUSKNING OG TÆRSKNING

Man måtte ikke høste hørren for frømoden, så var taven svagere, grovere og stridere og lod sig ikke spinde tyndt nok. Marken blev *rusket* = planterne rykket op med roden lige før rughøsten, landsbyens karle og piger ruskede hør i fællesskab og fik mere festlig mad og drikke (1). Før arbejdet bandt pigerne deres strømpebånd sammen og målte dermed hørstykket i parter til hver (Jylland; 2). Den dovne karl skulle have *kneble-*, *knevelgrød* = nogle slag i bagen med kapslerne på en håndfuld rusket hør (Sundeved; Møn; 3).

Derefter skulle man *brede hør* på en græsmark (NSjælland; 4), hvor den et par dage lå i rader og blev vendt nogle gange, så blev den bundet i små knipper og kørt hjem (Als; 5). På Fyn stillede man negene to og to i rader, til frøene var vejret, eller man bredte stænglerne ud til paraplylignende *styver*, 4–6 sammenbundne dannede et knippe (6), se kalmus bd. 1, hørren blev lagt til tørre ved sydvendt gærde eller væg (Bornholm; 7). Hør skulle bindes som en brud (med nænsom hånd), men blå som en tyv = hårdt.

Under ruskningen tog man gerne et ulige antal hørstængler og bandt enderne sammen to og to; dannede de bagefter en sammenhængende ring, fik et kærestepar hinanden, to ringe varslede et barn (8), sml. græs bd. 1.

Knevelerne (frøhusene) blev i loen revet af på en hørribbe (Jylland), hørknevele (NSjælland), hør-rive (Falster) eller langhalsmrive, et redskab med lange tætstillede jernpigge (9), og nogle kapsler tærsket (knust med plejl); der kunne på to

Brydegilde (H. Dalby fot.). Dansk Folkemindesamling.

skæpper land høstes indtil 1 tønne eller mere end næste års udsæd, resten blev ofte kogt og givet i fedekalves mælk (NSjælland; 4), se s. 307, men kunne også sælges til oliemøller. Under tærskningen blev en dreng gerne sendt til naboen efter en (ikke eksisterende) knevelkværn (10). Den tærskede hør bandt man i små neg (5).

LITTERATUR: (1) 806h 120; (2) 488f 1,52; (3) 228e 2,216; 830 2,1884,173; (4) 941f 137f; (5) 944b 82; (6) 760 262f; 281 27/7 1930; 277 5,1953-55,155; (7) 93 22/12 1941; (8) 830 8,1887,85; (9) 228e 1,757; 941f 137; 865 73; (10) 830 7,1887,26.

FORARBEJDNING

Hørren spillede for datidens selvforsyning en meget stor rolle og »om dens anvendelse til forarbejdelsen af linnedstoffer kan ethvert barn i landet fortælle« (1885; 1). Metoderne ved hørberedningen var i alle egne praktisk taget de samme (2).

Rødningen havde til hensigt at halvråde og løsne træstoffer fra taverne. Stænglerne blev sænket – lagt i *rød* (Als) – i en tørregrav, dam eller gravet hul med (helst rindende) vand, det hed i Vendsyssel at *søk* (synke) eller *syk*, *dråwn* = drukne hør (Slesvig, Sundeved) (3); hørsænke, hørhul etc. er gamle navne til sådanne lokaliteter (4), på Falster brugte man også møddingpølen

(5). Når hørren efter godt en uges tid begyndte at stinke, spredtes den til tørre over kornstubbe. Rødning i tynde lag på en græsmark og helst eng var almindelig og gav efter sigende et lysere og pænere garn (6), men her varede det op til halvanden måned og ind i september før regn, nattedug og solskin havde skørnet barken. Stænglerne skulle være så møre, at skallen knustes eller kunne gnides af med fingrene (7). Derefter blev de med halmbånd bundtet i store knipper og kørt hjem til brydning (brødning, bragning). Selv om hørren var tør, måtte den yderligere tørres, det hed at *broue*. Hen på vinteren og gerne i en frokostpause foregik brydningen i et gravet hul med stænger over, på hvilke hørren bredtes ud. Der blev tændt ild i gravens bund, ilden skulle uafbrudt holdes under kontrol, at der ikke gik ild i det hele, på den anden side måtte varmen ikke være for svag – det var en kunst at gøre hørren knastør uden at skade taven, derfor lejede man gerne en erfaren »hørmand« eller »tørrekone« (8). Sine steder havde man en fælles muret tørreovn, brydningen gik på omgang og hver gård tørrede ni ovnfulde ad gangen (ØJylland; 6). Af hensyn til brandfaren bestemte byvedtægten for Farum 1711, at der kun måtte tørres hør om morgenen og i stille vejr (9), nogle kar med vand blev gerne stillet i beredskab. Mindre portioner anbragtes som lod-

Hørhegling (Svend Bay fot.). Dansk Folkemindesamling.

retstillede knipper til tørring i bageovnen efter bagning, og man brugte affaldsskæverne (se nedenfor) til at fyre med (10), men metoden var egentlig forbudt på grund af brandfaren (11). I ældre tid skulle hørren brydes den tredje måned efter ruskningen, enten i solskin, ved bageovnen eller over et tørvebål i en grøft eller et hul på åben mark (1762; 12).

Imens arbejdede karle og daglejere eller 8-10 brydekoner med hver sin *bryder* (brager, bråder, brøder): en dreng løb hele tiden fra brydegraven med en favnfuld varm hør og delte håndfulde ud langs rækken af arbejdere; hver visk eller *lok* lagdes tværs over skarpkantede trælisters på en buk, og et håndtag eller en klods med trælisters ud for mellemrummene af de andre førtes i hurtigt tempo ned over dem, så barken knustes og *skæverne* (skallerne) dryssede ned. Så blev de bløde taver snoet til en lille *dukke* eller *lok*, tyve af dem kaldtes en *lime* (NSjælland; 13). Når man var færdig, måtte ingen tot sidde tilbage i redskabet (Fyn; 14) »af hensyn til kvinderne« (Lolland; 15).

Det var et stort arbejde, alligevel blev dagen – *bryde-* eller *bragegildet* – betragtet som en festlig begivenhed med ekstra traktement for hele familien og husstanden; det var på Møn konernes fest (16).

Skætningen (skagning, svingning) udførtes siden

af kvinderne indendørs; nu gjaldt det at fjerne de resterende skæver. Ofte blev alle byens piger budt til *skagegilde*, og hver mødte med en *skætefod* = tykt opstående og skarptandet bræt med krumt håndtag samt den spadelignende *skættel*, *skætte-* eller *skagehånd*, *svingspån*. Venstre hånd førte et lille knippe hen over den skarpe kant, og den bearbejdedes kraftigt af højrehåndens redskab. Det anstrengende arbejde foregik gerne i en port, hvor 5-6 koner samtidig drøftede sidste nyt, »skæver og blå røg dem om ørerne, eventyr, spøgelseshistorier og gåder gav underholdning under hvilene og ved måltiderne« (Lolland; 17), hvor der vankede ekstra god mad. Det kunne være brandfarligt at arbejde ved lys, allerede 1705 bestemmer en vedtægt for Saksild, at ingen må skage og hegle om natten. – Den pige, som en karl fik til at tage en dobbeltlok, ville få tvillinger (Als; 7). Før man var helt færdig, blev brændt en børfuld hør som et offer, der kom resten af avlen til gode (Dannevirke-egnen; 18). Var hørren ikke brudt og skættet til Mikelsdag 29/9, skulle man sidde i ovnen og spise sin helligdagsnæver, kaldet *skuregilde* (egentlig høstgilde) (Fyn; 10).

På SFalster tog skættekonerne sig af både brydning, skagning, kævning, hegling og »kransning« (19), men dér som andre steder begyndte man i 1870'erne at behandle hørren på maskine, som